

Istoriografia otomană din eyaletul Timișoara. Câteva observații

Încercarea de a aduna și ordona cunoștințele noastre despre istoriografia otomană din eyaletul Timișoara s-a lovit, în chip firesc, de neajunsurile începutului unei asemenea acțiuni. Ea s-a întemeiat atât pe câteva cronici editate până acum în original sau în traducere (Ibrahim Peçevi, Ali din Timișoara, Osman Aga), cât și pe unele manuscrise (Osman Aga, El Hadj Ibrahim Naimeddin) redactate de autori care s-au născut și au trăit o vreme la Timișoara. Ne-am propus să surprindem, în limitele informației adunate până acum, trăsături generale și particulare proprii unei istoriografii cu caracter provincial pronunțat de la mijlocul secolului XVII-lea și din prima jumătate a veacului următor. În stadiul actual al cercetării pare cel puțin curios faptul că majoritatea cronicilor cunoscute pentru eyaletul Timișoara a fost redactată în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, după cucerirea Banatului de trupele imperiale conduse de Eugeniu de Savoia. Nu știm încă dacă faptul poate fi considerat un paradox sau este doar un joc al hazardului în păstrarea și descoperirea textelor respective. Și aceasta cu atât mai mult cu cât introducerea administrației otomane la Timișoara (1552), urmată de implantarea treptată a culturii otomane, corespunde domniei sultanului Süleyman Kanuni, vreme în care se înregistrează înflorirea istoriografiei otomane¹.

Din păcate nu deținem încă nici o informație sau vreun indiciu asupra existenței sau circulației manuscriselor unor cronici otomane și a lucrărilor unor *şeyih*, conducători ai ordinelor de derviși (*tarikât*) vestiți, la Timișoara. Știm însă că a existat o influență spirituală și culturală puternică a confreriei (*tarikât*) *khalwatiyya*, al cărui *şeyih*, Selim Dede, mort în 1713, își îmbogățise biblioteca mănăstirii sale (*tekke*) de la Timișoara cu cărți aduse cu prilejul pelerinajului său la Mekka². Faptul că Selim Dede a fost un *şeyih* și cărturar vestit nu exclude posibilitatea ca el să fi fost autorul unor manuscrise sau cel puțin deținătorul unor copii ale lucrărilor redactate de *şeyihul* Ali Dede Sigetvari la sfârșitul secolului al XVI-lea. La această presupunere ne îndeamnă deopotrivă concluziile lui Ismet Kasumović, ca și pasajul consacrat de Nathalie Clayer circulației manuscriselor redactate în limba arabă de *şeyihul* amintit. Pasajul din lucrarea Nathalie Clayer privește mai cu seamă lucrarea *Muhadaratu l-awâ'il wa musâmaratu l-awâhir* (Lecțiile despre primele lucruri și expunerile asupra ultimelor evenimente) care a fost copiată de mai multe ori în secolele XVI-XVII, circulând în zonele apropiate Timișoarei: la Sremska Mitrovica, la Belgrad, la Šabac. Mai mult, se știe că Ali Dede Sigetvari a dat lecții în regiunile învecinate eyaletului Timișoara și că printre discipolii săi s-au aflat învățați, ca de pil-

dă, Müniri Belgradi, unii kadii³, precum și cronicarul Ibrahim ibn Abdullah Peçevi (Alaybegović).

În ceea ce privește referirile concrete la istoria antică și otomană a Banatului, cronica lui Peçevi, defterdarul eyaletului Timișoara, ne oferă pasaje deosebite, dintre care doar unele au fost preluate mai târziu de istoriografia otomană oficială. Calitatea pasajelor și a informației transmise s-ar putea datora și stagiului în Banat al lui Peçevi în vremea în care a fost defterdar de Timișoara. Nu știm prea bine nici data numirii și nici durata exactă de îndeplinire a funcției sale. Peçevi a consemnat în cronica sa numirea simultană a defterdarului și a beglerbegului de Timișoara, Halil pașa⁴, precum și retragerea sa din funcție, la cerere, în 1641 (1051 H).

Pentru moment ne lipsesc, însă, verigi intermediare între pasajele cronicii lui Peçevi cu privire la eyaletul Timișoara întemeiate și pe izvoare orale locale și grupul de cronici din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Asumându-ne, în consecință, riscul unei informații aparent limitate și discontinue, vom încerca să apreciem în mod global istoriografia otomană din eyaletul Timișoara chiar și în lipsa verigilor intermediare presupuse.

Aceste cronici cu un caracter provincial adeseori pronunțat au perpetuat, în-tocmai ca istoriografia otomană oficială, concepția musulmană despre lume și despre împărțirea ei în Casa Islamului (*Dar ul Islam*) și Casa Războiului (*Dar ul Dji-had*)⁵. Casa Islamului a reunit state și regiuni musulmane guvernate după legea islamică, în timp ce în Casa Războiului au fost incluse, prin eliminare, toate celelalte state și teritorii, care nu au aparținut Casei Islamului. Pentru locuitorii Imperiului otoman, Casa Islamului a fost întotdeauna esența propriei identități. Și aceasta în ciuda diferențelor notabile înregistrate în cursul dezvoltării sale istorice de lumea musulmană și în ciuda caracterului periferic al unor regiuni otomane. Și pentru Osman Aga din Timișoara Casa Islamului a însemnat propria-i identitate la care a ținut atât de mult, încât, pentru a și-o salva, și-a riscat viața în diferite împrejurări. Încercările sale desperate de a fugi din captivitatea imperială pentru a se întoarce la Timișoara, acasă, în Dar ul Islam⁶ dovedesc dârzenia luptei pentru păstrarea propriei identități precum și delimitarea strictă între cele două părți ale lumii făcută de un musulman cu o instrucție și educație modestă.

Cronicile au insistat mai ales asupra războiului sfânt (*djihad*) și expediției pentru Islam (*gaza*), considerate drept poteca lui Allah, calea care lega cele două părți antagonice ale lumii. Singura deosebire între cronicile reprezentative pentru istoriografia otomană din eyaletul Timișoara constă în accentul pus și în mărimea spațiului rezervat prezentării teoretice și practice a *djihadului* și *gazalei* duse la fronturile Imperiului otoman. Din acest punct de vedere, cronica inedită a lui El Hadj Ibrahim Naimeddin Timișvarî nu este doar juxtapunerea unor fapte de arme, ci, în primul rând, un elogiu adus luptătorilor pentru credință din eyaletul Timișoara. Ea cuprinde, deci, pasaje numeroase din Coran, din *hadith* (tradiția care păstrează faptele și spusele profetului Muhammad) cu privire la *djihad*, *gaza* și la luptătorii pentru credință (*mudjaheddin*). De aceea El Hadj Ibrahim Naimeddin a folosit în cursul redactării cronicii sale lucrări arabe cunoscute, dedicate războiului sfânt și luptei pentru Islam.

Spre deosebire de cronica amintită, cunoscută sub numele de *Hadikat eş-Şüheda-i es-Serhadd* (Grădina martirilor de la hotare), lucrarea lui Ali din Timișoara,

Tarih-i Vakaname-i Cafer Paşa (Istoria faptelor lui Djafer paşa) trădează o motivație complexă a scrierii sale. Relatarea veridică a evenimentelor trăite de autor la granița osmano-habsburgică se împletește deopotrivă cu prezentarea faptelor de arme ale stăpânului său vestit, Djafer paşa cel Bătrân. În realizarea portretului său moral pentru posteritate, Ali din Timișoara a recurs la asemuirea acestui vizir, considerat de o înțelepciune aristotelică, cu „pantera și leul din jungla încleștării luptei”⁷, simbol reprezentativ pentru ordinul dervișilor beктаși.

Mai mult, Ali, care și-a împodobit stăpânul cu calitățile unei personalități neobișnuite, s-a străduit să atribuie înfrângerea armatei otomane în lupta de la Zenta (1697)⁸ nerespectării planului de operațiuni militare conceput de Kodja Djafer paşa și aprobat de consiliul de război otoman de la Belgrad. Totodată, Ali din Timișoara și-a conceput cronică și ca pe un epos al luptătorilor pentru credință de la fruntarii, caracterizați drept lei și pantere ale încleștării luptei, fapt care o înrudește cu lucrarea lui El Hadj Ibrahim Naimeddin.

Nu trebuie să ne mire nici disprețul profund pentru adversarul religios și militar, care se degajă din nararea evenimentelor politice și militare în cronicile scrise de autorii originari din Timișoara. Numai implicarea directă a autorului în desfășurarea evenimentelor, modul lor succesiv și dramatic de narare pot explica frecvența și diversitatea epitetelor cu nuanță peiorativă folosite pentru desemnarea adversarului nemusulman.

Motivația scrierii acestor cronici vădește elemente comune în cazul lui Ibrahim Peçevi și El Hadj Ibrahim Naimeddin Timișvarî, respectiv sugestia sau rugămintea unor comandanți militari otomani de a schimba structura cronicii prin includerea faptelor și documentelor pe care ei le-au considerat a fi însemnate. În cronică sa, Ibrahim Peçevi justifică, astfel, folosirea izvoarelor europene, respectiv a celor ungare, prin cerința expresă pe care vizirul Musa paşa i-a exprimat-o cu prilejul expediției sultanului Murad al IV-lea împotriva Bagdadului. Este vorba de includerea textelor tratatelor de pace încheiate atât de predecesorii sultanului Süleyman Kanuni, cât și de acesta din urmă cu suveranii de la Viena⁹. Intervenția protectorilor otomani ai lui Peçevi și El Hadj Ibrahim Naimeddin în elaborarea unor cronici lasă să se întrevadă, astfel, existența unui mecenat al marilor demnitari otomani. În cazul lui El Hadj Ibrahim Naimeddin, Çelik Mehmed paşa, comandantul expediției din Irak din anul 1737, i-a cerut cronicarului, ca un adevărat mecenat, amplificarea lucrării sale printr-o relatare veridică și detaliată a faptelor de arme din Irak¹⁰.

Reprezentativ pentru istoria redactată de Ibrahim Peçevi, eposul se impune ca trăsătură comună a lucrărilor lui Ali din Timișoara și El Hadj Ibrahim Naimeddin. Recurgerea la epos, la metaforă și la recunoașterea calităților eroilor de către adversarii lor creștini¹¹ reprezintă tot atâtea căi de elogiare, dar și de apărare a reputației – în cazul lui Kodja Djafer paşa – a „adevăraților luptători pentru credință”. Totodată, cronicile scrise de autorii care s-au născut sau au îndeplinit o vreme funcții la Timișoara se caracterizează, la fel ca istoriografia otomană oficială, prin același egocentrism, aceeași împlinire și autosuficiență a propriei civilizații, trăsături definitorii ale indivizilor aparținând deopotrivă comunităților medievale islamice și europene¹². În cazul nostru, *axis mundi* este Imperiul otoman care a captat, în mod justificat, interesul tuturor cronicarilor. Uneori, sfera lor de interes s-a lărgit

prin experiența proprie, care le-a asigurat contacte cu realități diferite de cultura și civilizația strict islamică. Cazul lui Ibrahim Peçevi este unic în istoriografia oficială otomană din prima jumătate a veacului al XVII-lea, după cum experiența dobândită de Osman Aga din Timișoara ca prizonier de război într-o serie de orașe ale „Sfântului Imperiu Romano-German” nu-și găsește încă, pentru sfârșitul aceluiași veac, perechea în memorialistica otomană. Revenind însă la Ibrahim Peçevi, caracterul unic al operei sale poate fi explicat în egală măsură prin obârșia sa bosniacă, curiozitatea și mobilitatea sa spirituală nativă, dar și prin educația dobândită în vremea în care a fost discipolul *seyihului* confreriei *khalwatiyya*, Ali Decle Sigetvari. De atunci, el s-a deprins cu periegeza la diferite locuri istorice, obicei care i-a înlesnit, deopotrivă cu obligațiile sale de controlor financiar (*defterdar*) al eyaletului Timișoara, cunoașterea vestigiilor podului roman construit peste Dunăre de Apolodor din Damasc. Spre deosebire de contemporanii săi, Ibrahim Peçevi a extins orizontul intelectual islamic printr-o scurtă incursiune în antichitatea romană. Descrierea ruinelor acestui pod aflat în preajma cetății Severin și apreciat ca „lucrul cel mai ciudat și care este mai presus de puterea omului”¹³ i-a oferit prilejul pentru o relatare sintetică, pe baza izvoarelor antice (Dion Cassius, Ioannes Tzetzes), a războaielor daco-romane. De altfel, Peçevi nu a fost nici primul și nici singurul cronicar otoman care a recurs la informațiile oferite de izvoarele europene. Originalitatea sa constă în faptul că interesului obișnuit pentru istoria islamică privită ca istorie universală i l-a substituit pe acela de a cunoaște, selecta și folosi, prin confruntarea cu evenimentele descrise de cronicile otomane, informațiile alese din istoria „regilor necredincioși”. Metoda confruntării informației din surse diferite și a integrării ei logice și firești în fluxul expunerii cronologice a evenimentelor reprezintă o inovație în istoriografia otomană. Dar mult mai interesant este modul în care autorul a încercat să stârnească atenția cititorului asupra acestui monument de arhitectură romană. Apelul la rațiune și la folosirea „metodei învățaților (*ulema*)” în interpretarea trecutului ne ispitește să credem că Peçevi i-ar fi îndemnat pe unii demnitari să vadă ruinele podului de peste Dunăre: „Cu ce scop oare a fost făcut? Poate că <acest scop> i-ar trece prin minte vreunui om de stat care privește cu ochii <deschiși> pilda învățaților”¹⁴.

Contactul nemijlocit cu realități diferite de cele ale culturii și civilizației islamice și otomane, cu vestigii aparținând altor civilizații trecute a determinat, în cazul lui Peçevi, atenuarea egocentrismului și autosuficienței caracteristice istoriografiei otomane. Mai mult, deplasarea spre Europa Centrală a interesului cronicarilor otomani în momentul în care Poarta a fost silită să cedeze teritorii întinse „Sfântului Imperiu Romano-German” prin tratatul de pace de la Carlowitz poate fi sesizată și în istoriografia eyaletului Timișoara. Menționăm, în această privință, o scurtă istorie a Austriei, intitulată *Nemçe Tarihi*, care se referă la evenimentele petrecute între anii 800 și 1662 și care pare să fie, într-o anumită măsură, urmarea experienței și cunoștințelor dobândite în vremea prizonieratului său în „Sfântul Imperiu Romano-German” al lui Osman ibn Ahmed, tâlmaciul divanului din Timișoara. Manuscrisul unic al acestei lucrări încheiate în 1135/1722, aflat la Istanbul, este, după unele păreri autorizate¹⁵, o traducere din limba germană în limba osmană a unei cronici austriece. Nu cunoaștem însă imboldul real al redactării sale: interesul lui Osman

Aga pentru istoria unui adversar de temut al Imperiului otoman în Europa Centrală, care i-a pricinuit atâtea pierderi teritoriale, sau comanda vreunui demnitar otoman, așa cum ne sugerează cazul manuscrisului otoman păstrat la Dresda în Sächsische Landesbibliothek? Manuscrisul menționat, încheiat în anul 980/1572, cuprinde istoria Franței de la regele legendar Faramund și până în anul 1560. Comandată de șeful cancelariei otomane (*reis efendi*) din anii 1570-1573, de vestitul Feridun Beg, această lucrare de istorie a Franței a fost rodul conlucrării a doi autori: tâlmaciul (*terdjuman*) Hasan ibn Hamza și scribul (*kâtib*) Ali ibn Sinan¹⁶.

De asemeni, vechiul obicei de a se dedica unele cronicile speciale expedițiilor militare, cuceririi orașelor sau faptelor de arme ale unor demnitari otomani (*Fetih – Gazavat – Djihadname*) caracterizează și istoriografia otomană a eyaletului Timișoara din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. De fapt, acest obicei al istoriografiei otomane a fost reactualizat și întreținut de viața cotidiană și de conflictele obișnuite ale fruntariilor din momentul în care eyaletul Timișoara s-a transformat în granița Imperiului otoman. Este firesc, deci, faptul ca lucrările scrise după cucerirea Timișoarei de către Eugeniu de Savoia să se refere la încleștările, tratativele politice și militare din această parte a Imperiului otoman. La fel de firească ni se pare și preocuparea cronicarilor pentru calitatea informației folosite: corespondență diplomatică (Osman Aga), experiența și cunoașterea directă, nemijlocită (Ali din Timișoara, El Hadj Ibrahim Naimeddin), pe care o preferă surselor secundare reprezentate de cronicile și rapoartele predecesorilor¹⁷.

De altfel, precizările făcute de El Hadj Ibrahim Naimeddin cu privire la alegerea și la modul de includere în cronică a informației adunate dovedesc opțiunea autorului pentru expunerea logică și echilibrată a evenimentelor. După părerea sa, firul expunerii a impus, pe de o parte, o anumită selecție, iar, pe de altă parte, integrarea firească și sintetică a informației sale: „Și <evenimentele> preluate referitoare la *gaza* și *djihad*, minunile care s-au întâmplat și au fost cu puțință, consemnate de tradiția despre profet (*hadith*) le-am tâlmăcit în limba turcă și le-am înregistrat. Nu le-am adunat și nu le-am consemnat în această lucrare de față. În consecință, scopul celor povestite a fost ca, în preocuparea pentru compoziția literară, folosind în chip potrivit prilejul, să mă apuc să le adun și să le redactez <plasându-le în text> din loc în loc”¹⁸.

Obsesia detaliului și preciziei evenimentului consemnat și grija de a pune în valoare calitatea memoriei sale¹⁹ vădese încrâncenarea lui Ali din Timișoara cu care a reconstituit și preamărit faptele de arme ale stăpânului său, Kodja Djafer pașa, căzut în bătălia de la Zenta. Cazul lui Ali din Timișoara ilustrează, în mod pregnant, teza lui Lucien Febvre despre evenimentul istoric: „Produsul unei alegeri și al unei construcții subiective din partea istoricului și, în acest sens, nici o cercetare nu este inocentă și lipsită de prejudecăți”²⁰. Menirea de restituire autentică a realității istorice a fost însoțită, după părerea noastră, de caracterizarea superlativă, chiar exagerată, a lui Kodja Djafer pașa, personajul principal al narației, a cărui viață personală a fost învăluită de Ali într-o tăcere deplină.

Se pare că originea bosniacă atestată cel puțin pentru Ibrahim Peçevi²¹, dacă nu și pentru Osman Aga²², ca și mentalitatea și cultura proprie graniței otomane constituie un numitor comun pentru reprezentanții istoriografiei otomane din eya-

letul Timișoara. De altfel însuși Peçevi a insistat în cronică sa asupra rolului Bosniei de a fi fost, în momentul cuceririi Ungariei și Banatului, rezervorul demografic care le-a asigurat colonizarea. Pilda strămoșilor lui Peçevi, gazii bosnieci participanți la lupta de la Mohács (1526), este edificatoare în acest sens. Atunci bunicul său deținea funcția de *alaybeg* de Bosnia, în timp ce tatăl lui Peçevi era cunoscut la Bosna-Sarayi, împreună cu cei șapte frați ai săi, sub numele de fiii *alaybegului*²³.

Din însemnările cronicarului Ali din Timișoara rezultă că Bosnia și-a păstrat acest rol și mai târziu, la sfârșitul veacului al XVII-lea, o dată cu depopularea Timișoarei pricinuită de luptele de graniță izbucnite după 1683. Deși nu-i putem acorda credibilitate deplină lui Ali în privința depopulării totale²⁴ a orașului și a împrejurimilor sale, admitem, totuși, aflusul masiv de populație bosniacă de condiție mai mult decât modestă²⁵, care a fost pricinuit de o fiscalitate apăsătoare și de dările impuse de dregătorii otomani. Legătura lui Ibrahim Peçevi cu Bosnia ca loc de origine a familiei sale înrudite pe linie maternă cu vestita familie Sokollu (Sokolović)²⁶, dar și ca loc de exercitare vremelnică a funcției de *defterdar* poate fi urmărită îndeaproape pe baza datelor despre ascendența proprie menționată în cronică sa. Dacă străbunicul Kara Daud și bunicul Djafar au deținut funcții și feude în Bosnia, în schimb tatăl său, căsătorit cu un vlăstar al familiei Sokollu, a fost cel care a fugit din această regiune după 1543 (950 H) și s-a stabilit la Pécs. Chiar și când a devenit orfan la vârsta de 14 ani, Peçevi a fost crescut de rudele sale bosniace, respectiv de valiul de Buda, Ferhad pașa, fratele mamei sale, și apoi de către Lala Mehmed pașa, vărul marelui vizir Sokollu Mehmed pașa²⁷.

În privința originii lui Osman Aga, tâlmaciul divanului din Timișoara, știm doar că familia sa se stabilise la sfârșitul veacului al XVI-lea la Belgrad, iar la mijlocul secolului următor tatăl său, Ahmed Aga ibn Mahmud, se împământanise la Timișoara împreună cu cei trei frați ai săi²⁸. Nu știm, din păcate, nimic despre originea mamei lui Osman Aga, care a locuit până la căsătoria ei cu Ahmed Aga la Slankamen. În aceste împrejurări, faptul că Osman Aga cunoștea cântece bosniace pe care le cânta în anumite ocazii pledează cel puțin pentru legăturile sale spirituale cu această regiune a Imperiului otoman.

Și în cazul lui El Hadj Ibrahim Naimeddin este probabilă o origine bosniacă îndepărtată a familiei sale, de vreme ce în anul 1596-1597 (1005) strămoșul său, Ibrahim Aga, a devenit după ocuparea Egerului agă al acestei cetăți: „Adică robul lipsit de putere, Timișvarî El Hadj Ibrahim Naimeddin, care de obârșia noastră veche descindem din demnitarii cetății Eger“²⁹. De abia după recuperarea acestei cetăți de către armatele imperiale, tatăl său, Mustafa Aga, s-a strămutat ca ienicer pensionar la Timișoara, unde s-a născut cronicarul în anul 1107 H (1695-1696).

Spre deosebire de Ibrahim Peçevi, preocupat de propria-i genealogie, Ali din Timișoara și-a învăluit originea, ascendența și viața personală cu aceeași discreție cu care a trecut sub tăcere viața personală a eroului cronicii sale, Kodja Djafer pașa. Așadar, Ali a dorit să se știe doar că el s-a născut în 1674 ca fiu al zaimului Mehmed din Timișoara și că a avut o atracție deosebită pentru poezie, fapt pentru care și-a luat ca pseudonim literar pe cel de Nakși (Ornamentalul)³⁰. În ciuda discreției păstrate, biografia lui Ali ne dezvăluie cel puțin două momente asemănătoare cu cele ale lui Ibrahim Peçevi. Este vorba de sprijinul de care s-a bucurat Ali, ca orfan de

tată, din partea lui Kodja Djafer paşa, comandantul garnizoanei cetăţii Timişoara, care i-a încredinţat slujba păstrării sigiliului său. Ali a deţinut această funcţie până în 1697, la moartea protectorului său în bătălia de la Zenta. Cel de al doilea moment comun al biografiilor lui Peçevi şi Ali îl constituie şederea sa de aproape un an în Bosnia (ianuarie-decembrie 1691)³¹, vreme în care Kodja Djafer paşa a fost sandjakbegul acestui ţinut.

Fără îndoială că tradiţia graniţei otomane, cu legile şi legendele ei, explică predilecţia cronicarilor legaţi prin origine şi funcţie de Timişoara pentru epos, pentru întreţinerea dorinţei de a urma prin luptă poteca lui Allah (*fi sebî'llâhi*). Chiar dacă unii autori insistă în cronica lor numai asupra unor elemente ale eposului, toţi consideră, în mod implicit şi tradiţional, istoria ca pe o epopee care relatează faptele de vitejie ale strămoşilor. Singurul, Ibrahim Peçevi, care a încercat deopotrivă completarea izvoarelor şi cercetarea lor critică, şi-a expus în cronica sa nu numai pasiunea, ci şi concepţia despre istorie. Nici el şi nici cronicarii timişoreni din prima jumătate a veacului al XVIII-lea nu au depăşit pragul gândirii politice şi nu au trecut la gândirea istorică, aşa cum a făcut-o Mustafa Naima (mort în 1716)³². Deşi El Hadj Ibrahim Naimeddin a declarat în cuprinsul cronicii sale că a renunţat la compilarea unor izvoare, el nu s-a pronunţat, totuşi, pentru cercetarea lor critică, pentru decantarea povestirii naive sau pentru obiectivitate, deziderate exprimate de Naima. Transformarea acestui istoriograf aulic (*vaka-i niivis*) al Imperiului otoman într-un termen de comparaţie pentru cronicarii secolului al XVIII-lea ai eyaletului Timişoara ar scoate şi mai mult în evidenţă, cu excepţia lui Ibrahim Peçevi, concepţia lor tradiţională otomană despre istorie şi caracterul lor provincial. Sigur că această tentaţie este mare, mai ales când criteriile şi ideile expuse de Naima au îmbogăţit temele de reflecţie politică: necesitatea cercetării cerinţelor impuse de diferite situaţii, reacţia oamenilor faţă de acestea, semnificaţia acţiunilor şi ideilor lor³³. Recomandarea lui Naima cu privire la modul simplu şi accesibil de a se scrie cronicile pentru a putea fi înţelese fără dicţionar, ca şi includerea versurilor şi povestirilor atractive şi instructive, a fost urmată, în cazul nostru, de Ali din Timişoara şi de El Hadj Ibrahim Naimeddin.

Dacă facem abstracţie de lucrarea lui Ibrahim Peçevi, care s-a folosit de izvoare mai vechi pentru a relata expediţiile de ocupare a Banatului de la câmpie (1551-1552) şi alte evenimente (atacul principelui Sigismund Báthory asupra cetăţii Timişoara, faptele şi execuţia beglerbegului de Timişoara, Deli Hasan, fosta căpetenie a răsculaţilor djelalii din Anatolia), atunci celelalte cronici ale lui Ali, El Hadj Ibrahim Naimeddin şi Osman Aga s-au mărginit să consemneze cu precădere evenimente şi fapte proprii aşa-numitei „istorii mărunte” (la petite histoire). Ele au constituit, de fapt, rezultatul experienţei proprii, al trăirii autorilor lor, convinşi de însemnătatea pentru posteritate a relatării evenimentelor respective. În realitate, cronicile întocmite în prima jumătate a veacului al XVIII-lea verifică, între-gesc şi contrazic, uneori, cronica istoriografului aulic (*vaka-i niivis*) Silahdar Fındıklılı Mehmed Aga, participant direct la expediţiile otomane din Banat de la sfârşitul secolului al XVII-lea, lucrare folosită ca izvor de către El Hadj Ibrahim Naimeddin. Cu toate acestea, orizontul cronicarilor amintiţi şi sfera de cuprindere a lucrărilor lor nu s-au limitat strict la istoria locală, deci la eyaletul Timişoara, la ciocniri şi con-

flicte de frontieră și la un cotidian cenușiu în care cele două popasuri ale sultanului Mustafa al II-lea la Timișoara în 1695 și 1697 s-au dovedit a fi evenimente unice. A fost, într-adevăr, prima și ultima dată, după știrea noastră și a cronicarului Silahdar³⁴, când un sultan a inspectat și a luat măsuri de refacere imediată și de consolidare a cetății Timișoara. Dacă El Hadj Ibrahim Naimeddin s-a folosit de cronică lui Silahdar pentru a reconstitui evenimentele principale petrecute între 1692 și 1697, în schimb informațiile consemnate cu privire la starea de spirit și rezistența opusă de garnizoana otomană la cucerirea cetății Timișoara din 1716 sunt deosebit de prețioase. Este vorba de o mărturie autentică, a unui oștean care a luat parte împreună cu tatăl său vârstnic, Mustafa Aga, la lupta pentru apărarea Timișoarei. Totodată, cronică lui El Hadj Ibrahim Naimeddin dedicată luptei pentru credință și aceluia care o duc la îndeplinire (*mudjaheddin*) nu s-a limitat doar la eyaletul Timișoara, locul său de obârșie, ci a inclus o relatare amplă pe aceeași temă a expediției din Irak împotriva șahului Iranului, Nadir Ali Han, adversar politic și religios al ortodoxiei sunnite, religia dominantă în Imperiul otoman.

Spre deosebire de El Hadj Ibrahim Naimeddin, lucrarea lui Ali din Timișoara îl completează și nuancează pe Silahdar cu amănuntele cunoscute de un participant direct la desfășurarea unor momente de seamă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, care au premers încheierea păcii de la Carlowitz: asediul Belgradului (12 septembrie 1692-1 septembrie 1693)³⁵, expediția principelui elector de Saxonia, Frederic August, împotriva Timișoarei (3 august 1696)³⁶, înfrângerea generalului Veterani în lupta de la Lugoș³⁷, cucerirea cetății Titel și bătălia de la Zenta³⁸.

Astfel, Ali din Timișoara și El Hadj Ibrahim Naimeddin și-au îndreptat atenția, în funcție de firul expunerii, spre evenimente și fapte pe care le-au considerat însemnate, reprezentative și demne de a rămâne în amintirea urmașilor. Raportate, însă, la ansamblul evenimentelor și la sensul evoluției lor de la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul secolului următor, informațiile cuprinse în aceste cronici limpezesc o serie de aspecte necunoscute și mai puțin cunoscute ale istoriei Imperiului otoman. Și manuscrisul lui Osman Aga, pe care l-a publicat R.F. Kreutél, sub titlul convențional *Între pașale și generali*³⁹, pare, la o primă vedere, o cronică modestă, cu caracter local, ilustrând istoria mărunță. Dar relatarea detaliată în care tâlmaciul divanului din Timișoara a inclus o anumită parte socotită a fi reprezentativă pentru corespondența purtată de comandanții militari imperiali de graniță cu cei otomani ne dezvăluie implicațiile neștiute ale războaielor curuților asupra păcii de la Carlowitz (1699) și eforturile autorităților otomane de a o menține cu orice preț. De altfel, această scriere a lui Osman Aga trădează același interes pentru evenimentele petrecute ca cel al cronicarilor legați de Timișoara, animați cel puțin de dragostea, dacă nu de pasiunea, mărturisită sau nu, pentru istorie. Socotindu-se, cu excepția lui Ibrahim Peçevi, oameni modești, dar oamenii locului, ei și-au îndeplinit fiecare, în funcție de originea, înzestrarea, cultura și sfera proprie de interes și selecție a faptelor, menirea de a păstra peste veac momentele de seamă ale istoriei otomane din eyaletul Timișoara și de la hotarele Imperiului otoman.

Note

1. Fr. Babinger, *Originea și fazele dezvoltării istoriografiei otomane*, extras din „Revista Fundațiilor Regale”, 1938, 4, p. 9-11; M. Guboglu, *L'historiographie ottomane des XVe-XVIIe siècles. Bref aperçu*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, III, 1965, 1-2, p. 87-88.
2. Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlası*, manuscris păstrat la Istanbul, la biblioteca Süleymaniye, fond *Es'ad Efendi nr. 2044*, fila 254 a.
3. N. Clayer, *Mystiques, État et Société. Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*, E.J. Brill, 1994, p. 151.
4. I. Peçevi, *Tarih*, vol. II, p. 442; după J. Thúry, *Pecsevi viszonya a magyar történeti-ráshoz*, în „Századok”, 1892, p. 477, Halil paşa, comandantul cavaleriei otomane, participant la expediția sultanului Murad al IV-lea împotriva Bagdadului, a fost numit, în ianuarie 1640, beglerbeg de Timișoara. O dată cu Halil paşa, Ibrahim Peçevi, fost defterdar de Bosnia (4 iunie 1636-17 iunie 1637), a ocupat aceeași funcție în eyaletul Timișoara; vezi și Fr. von Kraelitz, *Der osmanische Historiker Ibrahim Peçevi*, în „Der Islam”. 1918, p. 257.
5. V. Panaite, *Pace, Război și Comerț în Islam. Țările Române și Dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, București, 1997, p. 108-111.
6. *Der Gefangene der Giauren*, Styria Verlag, 1962, ed. R.F. Kreutel, p. 73, 81, 99.
7. Ali, *Der Löwe von Temeschwar. Erinnerungen an Cafer Pascha den Alteren*, Styria Verlag, 1981, ed. R.F. Kreutel, p. 20.
8. *Ibidem*, p. 197-198, 206-207, mai ales 210.
9. I. Peçevi, *op. cit.*, vol. I, p. 428-429: „...prin urmare am fost silit să fac să fie parcurse și cercetate istoriile necredincioșilor ca, traducându-le și găsindu-le potrivite pe cele ce le-au scris despre păcile încheiate în vremea domniei celor trei sultani <Selim I, Süleyman I, Selim al II-lea>, să le preiau în cartea mea”.
10. El Hadj Ibrahim Naimeddin Timișvarî, *Hadikat eş-Şüheda-i es-Serhadd*, manuscris păstrat la *Österreichische National Bibliothek*, Viena, *Hist. Osm.* 93, fila 16 b: „În cărțuția pe care ai început s-o concepi și s-o alcătuiești mai-nainte de aceasta să scrii, în chip dovedit, tu, acest rob umil, așa cum s-au întâmplat evenimentele de la Mosul, care s-au petrecut între noi și șahul Iranului și s-o completezi cât mai repede cu putință”.
11. Ali, *op. cit.*, p. 33, 35, vezi elogiul adus de generalul Nehem la moartea lui Djafer paşa în bătălia de la Zenta (11 septembrie 1697): „...îmi pare foarte rău <de moartea lui> Djafer paşa. Acesta a fost un vizir așa cum trebuie să fie!”
12. B. Lewis, *The Use by Muslims Historians of Non-Muslim Sources*, în B. Lewis, P.M. Holt, *Historians of the Middle East*, Londra, 1962, p. 181.
13. I. Peçevi, *op. cit.*, vol. I, p. 435.
14. *Ibidem*.
15. B. Lewis, *op. cit.*, p. 189.
16. *Ibidem*, p. 184.
17. Ali, *Der Löwe von Temeschwar*, p. 19.
18. El Hadj Ibrahim Naimeddin, *ms. cit.*, fila 9 b.
19. Ali, *op. cit.*, p. 20: „Și toate amănuntele expedițiilor și luptelor de tranșee, ale luptelor de apărare și ale asediilor la care au luat parte trupele *sandjakului* nostru sub comanda *beglerbegului* eyaletului nostru ni s-au întipărit atât de adânc în amintire, încât aş putea să le descriu aievea la diferite ocazii”.
20. G. Genette, *Figuri*, București, Ed. Univers, 1978, p. 62.

21. I. Peçevi, *op. cit.*, vol. I, p. 87-88; J. Thúry, *op. cit.*, p. 398.
22. Osman Aga, *Der Gefangene der Giauren*, p. 77. Poposind cu trupele imperiale într-un sat croat din regiunea Ivanić-Sisak, prizonierul Osman a cântat, la rugămintea gazdelor sale, cântece musulmane și bosniece.
23. I. Peçevi, *op. cit.*, *loc. cit.*
24. Ali, *op. cit.*, p. 68: „De abia dacă au mai rămas 10 oameni dintre cei născuți la Timișoara”.
25. *Ibidem*, p. 69.
26. I. Peçevi, *op. cit.*, vol. II, p. 41, face elogiul acestei familii bosniece care a dat Imperiului otoman o seamă de demnitari însemnați: „Bu silsileyi celilede iki sahib-i devlet vezir-i azam olmuş ve beş devletli dahi vuzerat rutbesine ermişdir ve on kimse vardır ki beglerbeglik unvanın bulmuşdur ümera ve sayir ayan mazbutumuz degildir (Din această genealogie superioară 2 au ajuns mari viziri, stăpânii puterii, și 5 fericți au deținut rangul de viziri și 10 indivizi au fost cei care au obținut titlul de beglerbeg; nu ne mai amintim însă de emirii și ceilalți aiani)”.
27. J. Thúry, *op. cit.*, p. 399; Fr. von Kraelitz, *Der osmanische Historiker*, p. 254.
28. Osman Aga, *op. cit.*, p. 17.
29. El Hadj Ibrahim Naimeddin, *ms. cit.*, fila 3 a: „Yani Timișvarı El Hadj Ibrahim Naimeddin abdi natuvani ki fi el asl nesl kadimiz Egre kalası recalından olub”...
30. Ali, *op. cit.*, p. 19.
31. *Ibidem*, p. 106-115.
32. A. Bombacci, *Histoire de la littérature turque*, Paris, 1968, trad. I. Mélikoff, p. 335.
33. *Ibidem*.
34. Silahdar Fındıklılı Mehmed Aga, *Nusretname*, ed. în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. II, ed. M. Guboglu, București, 1974, p. 442, 462, 482.
35. Ali, *op. cit.*, p. 116-148.
36. *Ibidem*, p. 176-192.
37. *Ibidem*, p. 161-175.
38. *Ibidem*, p. 197-216.
39. Osman Aga, *Zwischen Paschas und Generäle. Bericht des Osman Aga aus Temeschar über die Höhepunkte seines Wirkens als Dolmetscher und Diplomat*, ed. R.F. Kreuter, Styria Verlag, 1966.